

Helena Garczyńska
Uniwersytet Gdański

**Pod jednym dachem ze smokiem.
Biblioterapeutyczna lektura książki obrazkowej *Dragen*
Gro Dahle i Sveina Nyhusa**

Gro Dahle i Svein Nyhus to para norweskich artystów, których wielbicielom książek obrazkowych nie trzeba przedstawiać – ani w rodzimej Norwegii, ani poza jej granicami. Twórcy kilkudziesięciu wysokoartystycznych, często nagradzanych ikonotekstów zagwarantowali sobie mocną pozycję w historii tej formy sztuki dzięki nowatorskim rozwiązaniom, wyrafinowanej formie i aktualnej, często kontrowersyjnej tematyce. Są znani również w Polsce, a ich obecność na naszym rynku wydawniczym rozpoczęła w 2008 r. książką *Tato!*¹ (*Pappa!*², 1998) opowiadającą o tęsknocie małego Tomka za wyimaginowanym ojcem. Potem mogliśmy zapoznać się z historiami kolejnych dzieci – Emmy, samotnie zmagającej się z chorobą mamy (*Włosy mamy*³, 2010; *Håret til mamma*⁴, 2007) i historią Lusi, która buntuje się przeciwko zamkniętemu w genderowych ramach wychowaniu (*Grzeczna*⁵, 2010; *Snill*⁶, 2002). Kolejne traumatyzowane dzieci zaprezentowane w ikonotekstach tej pary, dostępnych w polskich przekładach, to: Boj, szukający ucieczki przed agresywnym ojcem (*Zły Pan*⁷, 2013; *Sinna mann*⁸, 2003) oraz Inga, dewastowana psychicznie przez rozwód rodziców (*Wojna*⁹, 2015; *Krigen*¹⁰, 2013).

¹ NYHUS S., *Tato!*, przeł. H. Garczyńska, Gdańsk, EneDueRabe, 2008.

² Idem, *Pappa!*, Oslo, Gyldendal, 1998. Autorem tekstu i ilustracji jest w tym przypadku wyłącznie Svein Nyhus. Kolejne tytuły to efekt współpracy Nyhusa z żoną, Gro Dahle. Obecnie Gro Dahle współpracuje z córką pary, Kaią Dahle Nyhus. Wymieniona dalej książka *Krigen* jest właśnie ich dziełem.

³ DAHLE G., NYHUS S., *Włosy mamy*, przeł. H. Garczyńska, Gdańsk, EneDueRabe, 2010.

⁴ Idem, *Håret til mamma*, Oslo, Cappelen Damm, 2007.

⁵ Idem, *Grzeczna*, przeł. H. Garczyńska, Gdańsk, EneDueRabe, 2010.

⁶ Idem, *Snill*, Oslo, Cappelen Damm, 2002.

⁷ Idem, *Zły Pan*, przeł. P. Urbanik, Gdańsk, EneDueRabe, 2013.

⁸ Idem, *Sinna mann*, Oslo, Cappelen Damm, 2003.

⁹ DAHLE G., DAHLE NYHUS K., *Wojna*, przeł. P. Urbanik, Gdańsk, EneDueRabe, 2015.

¹⁰ Idem, *Krigen*, Oslo, Cappelen Damm, 2013.

Książka *Dragen*¹¹ (pol.: *Smok*), na której skupię uwagę, nie została przełożona na język polski, a w Norwegii wyszła w roku 2018. Jest jedną z nowszych propozycji Dahle i Nyhusa. Można dostrzec w niej pewne fabularne paralele i interwizualne nawiązania do ich wcześniejszej twórczości. W analizie postaram się wskazać na jej terapeutyczny aspekt, na podstawie wybranych elementów analizy multimodalnej¹² oraz pojęcia *mindscapes*¹³.

Dragen to werbalno-wizualna opowieść o kilkuletniej dziewczynce o imieniu Lilli, która już na pierwszej rozkładówce, przedstawiającej ją w drodze do domu, utożsamia dużą chmurę dymu nad linią horyzontu z obecnością smoka. Choć jej koleżanka Eline twierdzi, że smoków nie ma, nie jest to przekonujący argument dla Lilli. W jej świecie bowiem smok naprawdę istnieje. Smokiem jest jej własna matka, którą poznajemy pod postacią tego mitycznego gada w kolejnych odsłonach opowieści. Przestraszona dziewczynka ostrożnie otwiera drzwi do domu, ale smok już się obudził. Wściekły schodzi po schodach, ziejąc ogniem i dymem, i zamyka dziewczynkę w komórcie. Potem równie zły podaje jej przypalony posiłek, którym zaraz ciska o ściany. Zdesperowana Lilli ucieka z domu i na tablicy ogłoszeń zawiesza kartkę, na której prosi o pomoc. W domu zjawia się pogromczyni smoków, która, po starciu z matką, sprawia, że ta łagodnieje. Lilli nie musi już chodzić na palcach i być nieustannie ostrożna. Może też w końcu zaprosić do siebie Eline.

Jak twierdzi Clare Painter, tekst przekazuje trzy pokłady znaczeń, pełniących własne funkcje – ideową, interpersonalną i tekstualną – które w jej modelu odpowiadają trzem kategoriom strukturyzującym metodologię badania¹⁴. W utworze Dahle i Nyhusa szczególnie uderzająca jest funkcja interpersonalna, czyli ta, która osadza treść w sferze uczuć. Znaczenia związane z emocjami można analizować w trzech aspektach: atmosfery, wyrażania emocji oraz władzy. Atmosfera jest tworzona przez ton wypowiedzi i wybór specyficznego języka w tekście oraz przez paletę kolorów w obrazie. Z kolei wyrażanie emocji dokonuje się poprzez dobór językowych struktur, które oceniają osoby i zjawiska. W obrazie ten aspekt można oddać poprzez wyraz twarzy i postawę ciała postaci. Władza natomiast jest reprezentowana przez ostre słownictwo i powtórzenia w komunikacji werbalnej oraz poprzez duże gabaryty, szerokie kąty i różnicowanie proporcji w komunikacji wizualnej¹⁵.

Szczególną atmosferę wygenerowaną przez werbalne środki przekazu gwarantuje warsztat Gro Dahle – poetki, która teksty współtworzonych książek obrazkowych

¹¹ DAHLE G., NYHUS S., *Dragen*, Oslo, Cappelen Damm, 2018.

¹² PAINTER C., *Multimodal Analysis of Picturebooks* [W:] B. Kümmerling-Meibauer (red.), *Routledge Companion to Picturebooks*, Nowy Jork – Londyn, Routledge, 2018, s. 420–428.

¹³ KOSKIMIES-HELLMAN A.-M., *Imagination or Reality? Mindscapes and Characterization in a Finnish and Swedish Picturebooks* [W:] B. Kümmerling-Meibauer, T. Colomer, C. Silva-Diaz (red.), *New Directions in Picturebook Research*, Nowy Jork – Londyn, Routledge, 2010, s. 233–241.

¹⁴ PAINTER C., *Multimodal Analysis...*, op. cit., s. 420.

¹⁵ Ibidem, s. 424.

utrzymuje w tonie mocno lirycznym¹⁶. Nie infantylizuje, nie trywializuje, ale wierzy, że utwór może i powinien zwracać się nie tylko do dzieci. Jak zauważa, jej książki stanowią przykład literatury dla wszystkich grup wiekowych, określanej w języku norweskim jako *allalderslitteratur*. Autorka i poetka jest zwolenniczką tego terminu, który odnosi się do rosnącej tendencji odchodzenia od przypisywania książkom konkretnego odbiorcy, z jednoczesnym podkreśleniem wartości książki obrazkowej dla każdego: „W ten sposób [książka] otwiera się na zabawę językiem i eksperymenty w wielu wymiarach, ponieważ wszystko jest dozwolone, wszystko jest możliwe, dopóki jest to dobre, dopóki jest to ciekawe, dopóki tekst dostarcza przeżyć także dziecku”¹⁷. Dahle twierdzi też, że bogactwo ekspresji językowej, z wykorzystaniem szerokiego wachlarza figur retorycznych, anafor, metafor, aliteracji, powtórzeń, a także aluzji, nie powinno odstraszać najmłodszych, którzy nie zawsze muszą wszystko w pełni rozumieć. Nawet gdy niektóre elementy pozostają dla nich niejasne, mogą odczuwać rytm języka, który razem z obrazem tworzy magiczne przestrzenie, będące istotą książki obrazkowej.

W opowieści o Lilli autorka wykorzystuje język ekspresywny, w którym powtórzenie potęguje skalę opresji. Gdy dziewczynka zbliża się do domu:

Robi jej się ciężko
na samą myśl.
Bo nie wie, co się stanie,
gdy otworzy drzwi do domu.
Nie wie, kto
pojawi się wtedy na schodach.
Bo nikt oprócz Lilli
nie wie, kto mieszka w domu,
za białymi ścianami, za zasłonami,
za świeżo umyтыми oknami.
*Nikt nie wie, kto mieszka na piętrze*¹⁸.

Język przekazuje znaczenia pełniące funkcję interpersonalną, gdy trzecioosobowy narrator werbalny informuje o niepewności (czterokrotnie powtórzona fraza „nie wie”) dziecka, które zależnione i niepewne wraca ze szkoły do środowiska, które z definicji powinno mu być przyjazne i pomocne. Dom jawi się jako miejsce opresji, silnie skrywanej przed oczami innych (trzykrotne powtórzenia „za...”). Tę lokalizację akcji,

¹⁶ Jednocześnie Dahle korzysta z fachowego, merytorycznego wsparcia. Na przedostatniej stronie, gdzie znajduje się nota informacyjna o książce, dziękuje norweskiemu biurowi poradnictwa rodzinnego w Søndre Vestfold, Sandefjord. Z kolei *Sinna mann* (Gro Dahle, Svein Nyhus, *Sinna mann...*) został napisany na zlecenie terapeuty Øivinda Aschjema z norweskiej organizacji Alternatywa dla Przemocy oraz psycholog Solveig Karin Bø Vatnar i projektu Świadek Przemocy.

¹⁷ DAHLE G., *Bilderböcker som lekplats* [W:] U. Rhedin, K. Oscar, L. Eriksson (red.), *En fanfar för bilderboken*, Sztokholm, Alfabet, 2013, s. 101–119.

¹⁸ DAHLE G., NYHUS S., *Dragen...*, op. cit. Fragmenty cytuję we własnym przekładzie wykonanym na rzecz analizy [H.G]. Książka nie jest paginowana.

w zamkniętym, odizolowanym od środowiska, domowym otoczeniu znamy też z innych książek Dahle i Nyhusa, np. *Złego Pana, Kalamarnicy*¹⁹, czy *Włosów mamy*.

Dahle nie wykorzystuje narracji pierwszoosobowej, lecz głos w trzeciej osobie, a jednocześnie silnie fokalizując bohaterkę, udziela czytelnikowi introspekcyjnego wglądu w jej perspektywę. Aby jednak jeszcze głębiej poznać jej „świat”, niektóre partie tekstu zapisane są kursywą i wydają się być myślami dziewczynki. Są dodatkowym zabiegiem językowym, który otwiera nową semantyczną przestrzeń i naznacza wypowiedź emfatycznym brzmieniem. Gdy po starciu z pogromczynią smoków do domu zaczyna powracać normalność, czytamy:

Lilli potrzebuje domu bez smoczego oddechu,
bez smoczych cieni i smoczych szponów,
bez siarki i sadzy, żaru i popiołu,
domu, w którym może czuć się bezpieczna.
*Bez wsłuchiwania się w dźwięki,
bez chodzenia na palcach,
bez analizy głosów i spojrzeń,
bez nieustannego uważania na wszystko*²⁰.

Ta lista życzeń, która brzmi jak litania, w poruszający sposób ukazuje, jak przemocowe jest środowisko, w którym codziennie przebywa Lilli i jak odebrano jej podstawowe prawa dziecka. Jednocześnie kreuje szczególną atmosferę tego utworu – przygnębienia i bezsilności dziecka skazanego na władzę dorosłego. Językowe struktury wykorzystane przez Dahle – metaforyczne odniesienia do spustoszenia dokonywanego przez smoki i powtórzenia komunikują silne emocje: okrucieństwo i bezwzględność matki oraz bezsilność i lęk dziecka. Słowa i zachowania matki określają również jej pozycję w hierarchii władzy: jest dominującą, despotyczną postacią, która odbiera córce sprawczość i dewastuje jej dzieciństwo.

Szczególnie poruszający fragment zapisanego kursywą tekstu odsłania przed czytelnikiem – poprzez zastosowanie wewnętrznej fokalizacji – ponurą prawdę o dzieciach z rodzin przemocowych. Doświadczając agresji z niezrozumiałych dla siebie przyczyn często zaczynają obwiniać siebie, co prowadzi w przyszłości do urazów psychicznych. Zamknięta przez matkę w ciasnym schowku dziewczynka zastanawia się (w trzeciej osobie):

*Może nie posprzątała ze stołu?
Może w łazience był bałagan?
Może nie wyjęła naczyń ze zmywarki?
A może nie wyrzuciła śmieci?*²¹

¹⁹ Norweski tytuł: *Blekkspruten* – idem, *Blekkspruten*, Oslo, Cappelen Damm, 2016. Książka ta nie ukazała się w języku polskim. Analizę książki można przeczytać w artykule: DYMEL-TRZEBIATOWSKA H., *O tym, jak dzieciom opowiedzieć o wszystkim. Moc metafory w norweskiej książce obrazkowej «Blekkspruten» Gro Dahle i Sveina Nyhusa*, „Literatura i Kultura Popularna”, 2020, nr 26, s. 217–230.

²⁰ DAHLE G., NYHUS S., *Dragen...*, op. cit.

²¹ Ibidem.

Dragen nie jest książką akcji, ale jedną z licznych skandynawskich książek obrazkowych o głębokich psychologicznych znaczeniach. Maluje sugestywny i zarazem smutny krajobraz umysłu, *mindscape*, definiowany przez Annę-Maiję Koskimies-Hellman jako „subiektywna percepcja otoczenia”²². Ten specyficzny „umysł-obraz” ukonkretnia świat wewnętrzny dziecka słowem i obrazem, czyli w ikonotekstowym, synergetycznym komunikacie. Matka Lilli nie jest podobna do smoka, ona jest prawdziwym smokiem²³ tak w tekście, jak i na obrazie. Ilustracje Nyhusa, stworzone na graficznym tablecie i obrobione w Photoshopie²⁴, przenoszą nas w ukształtowany łąką świat widziany oczami Lilli jeszcze dobitniej niż słowa.

Dwadzieścia rozkładówek książki pokrywają spadowe, stworzone na graficznym tablecie i obrobione w Photoshopie²⁵, ilustracje utrzymane w wąskiej palecie barw. Dominują tu: kolor oliwkowożółty, odcienie błękitu oraz czern, użyta w kresce nieco rozmazanych konturów. Gdzieś tam napotkamy „maźnięcia” białą farbą, rozświetlające postać Lilli. To minimalistyczna kolorystyka jest wymownym narzędziem dopełniającym znaczeniową funkcję interpersonalną – maluje świat inny, ascetyczny, ponury. Na tle stonowanych barw wyróżnia się czerwień, która pojawia się wraz ze smokiem. Potwór ma pomalowane na czerwono wargi oraz nosi czerwony szlafrok. Czerwień, o szerokim spektrum symbolicznych znaczeń, oznacza też złość, agresję i ogień, które korespondują ze smoczą naturą. Jednocześnie nie sposób nie dojrzeć pewnych przerysowanych elementów w reprezentacji tej postaci – aktorskie pozy, wijące się poły szlafroka, biżuteria i długie, zakręcone rzęsy przywodzą na myśl teatralną aktorkę z dawnych lat i naznaczają jej zewnętrzną charakterystykę humorem – najprawdopodobniej mając na celu złagodzenie traumatycznej tematyki.

Na ilustracjach, w stylu typowym dla Nyhusa, nie brakuje wielu detali, symboli i stylizacji. Znajdziemy je przede wszystkim w przestrzeniach poza domem, czyli wówczas, gdy Lilli ucieka – pomimo gróźb matki, że po wyjściu nie ma powrotu. W krajobrazach w konwencji onirycznej płynnie przeplatają się realistyczne urbanistyczne elementy (budynki, ulice) z np. baśniowymi, nienaturalnie wygiętymi mostami, licznymi strzałkami i znakami wskazującymi różne, z reguły odmienne kierunki, co wprowadza nastrój zagubienia, wyznacznikami natury (drzewa) lub nagromadzonymi szczegółowymi typowymi dla industrialnych przestrzeni (rury, przewody, zawory), przypominając, że przestrzeń ta jest i równocześnie nie jest obiektywna. Z kolei w rozkładówkach z wnętrza domu dominują główne bohaterki – matka i córka, a potem pogromczynie smoków – zaś w tle dostrzeżemy symboliczne elementy: staro-

²² KOSKIMIES-HELLMAN A.-M., *Imagination or Reality?...*, s. 233.

²³ Norweskie słowo *dragen* nie różnicuje, tak jak język polski, płci. Ponieważ w kulturze europejskiej kwestia płci smoka nie jest istotna, stosuję w artykule i przekładzie formę smok, częściej występującą w języku polskim, na określenie bestii, która okazuje się być matką dziewczynki. Jak w oryginale zastępuję rzeczownik pospolity – smok w drugiej części książki nazwą własną, pisaną dużą literą – Smok.

²⁴ NYHUS S., *Dragen (The Dragon)*, [online], 2018, <https://cargocollective.com/sveinnyhus/Dragen-The-Dragon>, [dostęp: 04.10.2024].

²⁵ Ibidem.

dawny wyłaniający się z nicości zamek z wielkim kluczem czy wycieraczkę w kształcie tarczy strzelniczej. Klucz to jeden z ulubionych znaków, którymi operuje Nyhus, sygnalizując fizyczne i mentalne uwięzienie dziecięcego bohatera w domowym środowisku (*Tato!, Zły Pan*). W *Dragen* klucz i zamek dodatkowo symbolizuje zamknięcie Lilli w komórce. Z kolei charakterystyczna wycieraczka i stojąca na niej Lilli jednoznacznie wskazują na to, że dziewczynka jest niewinnym celem dla brutalnych ataków swojej matki.

Oprócz barw, we wzbudzaniu emocji partycypują też inne elementy wizualizacji Lilli, zaprezentowanej jako mała, drobna dziewczynka, której bezsilność i zniewolenie uwydatnia jeszcze postawa – siedząca z podciągniętymi na krześle nogami lub ze spuszczoną głową. Jej niewinność i wrażliwość zaakcentowane są przez krótką, białą sukienko-koszulkę z kołnierzykiem. Na większości ilustracji dziewczynka ma podobny wyraz twarzy oddany przez dwie lekko rozmyte plamki oczu, małą plamkę w miejscu nosa i kreskę ust, która dopiero pod koniec historii uniesie się nieco w górę. Nie napotkamy w tej historii przerażenia, płaczu czy krzyku, ale ów minimalizm środków wymownie reprezentuje bezbronność i wywołuje u czytelnika empatię. Jednocześnie dzieci zmagające się z podobnymi problemami mogą rozpoznać siebie w wizerunku dziewczynki.

Na ilustracjach Nyhusa szczególnie wyraźny jest trzeci z aspektów interpersonalnej funkcji znaczeniowej, relacja władzy, która jest zademonstrowana w scenach ataku furii matki-smoka. Zajmuje ona wówczas centralną część rozkładówki, a jej potężne, gadzie ciało pochyla się nad kruchą sylwetką Lilli. Potwór zaciska swoją łapę na drobnym ramieniu córki i choć tekst o tym milczy, to obraz jednoznacznie implikuje przemoc nie tylko werbalną (Il. 1.).

Podobne proporcje i aranżację sceny widzimy na okładce, jednak cechuje ją znacznie większy stopień dwuznaczności. Matka-smok z nienaturalnie wygiętą szyję okala długim ogonem postać dziewczynki, a jej ciało układa się w kształt serca. Wyraz smoczego pyska i łap wysyła dwuznaczny sygnał – smok jest podstępny i zaraz pożre dziecko, albo stara się być pokorny i prosi o przebaczenie. Dziewczynka w białej sukience i ze złożonymi na piersi dłońmi, której wizualizacja przywodzi na myśl aniołka, patrzy na smoka z neutralnym wyrazem twarzy. Ambiwalencja sceny polega na tym, że nie sposób zdecydować, czy reprezentuje sytuację z czasów opresji, czy po przełomowej metamorfozie matki, na pewno jednak sugeruje niestabilność emocjonalnej relacji ze strony matki, równocześnie kochającej i nienawidzącej swoje dziecko.

Ani narracja werbalna, ani wizualna nie dostarczą nam jakiegokolwiek informacji na temat przyczyn przeobrażenia matki w smoka. Jej smocza jama mieści się na piętrze i tam matka śpi, gdy Lilli wraca ze szkoły. Może to sugerować problemy alkoholowe bądź psychiczne: zaburzenia osobowości, stres, traumę... Niedopowiedzenie to pozostawia szerokie pole do interpretacji i zarazem do potencjalnej pracy terapeutycznej z dziećmi, które rozpoznają siebie w postaci Lilli.

Gdy do domu przybywa pogromczyni smoków i rozpoczyna się proces symbolicznej psychoterapii, w „umysł-obrazie” przybiera on postać walki średniowiecznych rycerzy ze smokami (Il. 2).

Il.1. Przemoc matki

Źródło: DAHLE G., NYHUS S., *Dragen*, Oslo, Cappelen Damm, 2018.

Il. 2. Walka ze smakiem

Źródło: DAHLE G., NYHUS S., *Dragen*, Oslo, Cappelen Damm, 2018.

Pogromczyni informuje, że matka nie posiada Lilli na własność i że ją straci. W odpowiedzi smok ziele ogniem i dymem. Przełomowym momentem jest użycie lustra, w którym rycerz-pogromczyni każe się przejrzeć matce. Samopoznanie prowadzi do skruchy i wypowiedzenia znamienych słów:

- To Lilli sprawia, że jestem zła – mówi Smok.
- To nie jest wina Lilli – odpowiada pogromczyni.
- To ty jesteś smokiem w tym domu!
- I tylko sam smok może powstrzymać swój ogień.
- To twoje zadanie!
- Ale dasz sobie z tym radę,
- bo przecież kochasz Lilli.
- Tak – odpowiada Smok.
- Bo Smok kocha Lilli,
- bardzo, bardzo mocno.
- Lilli jest najważniejsza.
- I Lilli też ciebie kocha! –
- mówi pogromczyni.
- Tak sądzisz? – pyta Smok.
- Tak – odpowiada Lilli²⁶.

Interwencja zakończona tą deklaracją rozpoczyna proces leczenia.

Mindscape, na zasadzie symetryczno-uzupełniającej relacji, konstruuje w tym ikonotekście słowa i obrazy w trybie figuratywnym, którego znaczenie podkreśla propagująca bajkoterapię Maria Molicka:

Prawdziwa tajemnica powodzenia baśni kryje się również w jej języku – w symbolach, metaforach, w tym, co umożliwia nam prawdziwe odczucie jej cudowności i poetyczności. Symbole są znakami treści głęboko ukrytych, cechuje je niepewność znaczenia, zmienność, która jest zawsze nierozwiązaną zagadką. Metafory pozwalają nam na odczytywanie symboli, na zrozumienie ich treści. Symbole mają też indywidualne znaczenie dla czytelnika, są jego sposobem na rozumienie i odczuwanie²⁷.

Dahle i Nyhus mają w zwyczaju nadawać bolesnej, trudnej do poruszenia w dialogu z dzieckiem sytuacji kształt metafory. Svein Nyhus jest zdania, że dzieci nie należy chronić przed trudami życia i można opowiedzieć im o wszystkim, a istotne jest jedynie to, jak się to robi²⁸. Tym jak w jego ilustratorskiej twórczości stały się właśnie opowieści niedosłowne, alegoryczne, symboliczne. I tak na przykład przemocowy oj-

²⁶ G. Dahle, S. Nyhus, *Dragen...*, op. cit.

²⁷ MOLICKA M., *Bajkoterapia*, Poznań, Media Rodzina, 2002, s. 142.

²⁸ Artykuł ze strony internetowej: NYHUS S., *Bildebokskolen 84: «Blekkspruten» – en bildebok om seksuelle overgrep*, [online], 2016-09-18, <http://sveinnyhus.blogspot.com/2016/09/blekkspruten-bildebok-om-seksuelle.html>, [dostęp: 04.10.2024].

ciec przybrał postać trolla (*Zły Pan*)²⁹, brat wykorzystujący seksualnie siostrę – kałamarnicy (*Kałamarnica/Blekkspruten*)³⁰, a okrutna matka – smoka (*Dragen*).

Choć w ostatnich latach „drakologia” przeżywa w popkulturze renesans popularności, to postaci smoków zamieszkują ludzką wyobraźnię od tysiącleci. Mają nieco zróżnicowane charakteryzacje, w której powracają pewne kształty i funkcje³¹. Nyhus sięgnął po kanoniczne elementy w wyglądzie smoka: smok jest ogromny, podobny do węża³², ma kły, pazury, skrzydła, grzebień na głowie i złowrogie, oślepiające blaskiem oczy³³. W utworze występuje też intertekstualne nawiązanie do mitycznych cech charakteru potwora, który jest śmiertcionośny i stanowi zagrożenie dla ludzi³⁴. Jednocześnie w kulturze europejskiej popularny jest motyw walki bohatera ze smokiem, który w *Dragen* został wykorzystany w oryginalnym terapeutycznym znaczeniu. Wart uwagi jest fakt, że w roli bohatera nie został zgodnie z tradycją osadzony mężczyzna-rycerz, ale – jak informuje ilustracja³⁵ – kobieta. Jest to jeden z kilku sygnałów wskazujących, że utwór zrywa z szablonowym reprezentowaniem płci. Dwa inne to przypisanie roli przemocowego rodzica matce³⁶ oraz wizualizacja przyjaciółki Lilli, Eline, która nosi żeńskie imię, a na ilustracjach przypomina chłopca.

Choć ikonotekstową fabułę utworu wieńczy rozwiązanie problemu, wskazywane przez Molicką jako jeden z kluczowych elementów bajek terapeutycznych³⁷, to jednak trudno nazwać je typowym *happy endem* (Il. 3).

²⁹ DAHLE G., NYHUS S., *Sinna mann...*, op. cit.

³⁰ Idem, *Blekkspruten...*, op. cit.

³¹ KRYZA A., *Drakologia starożytna. Motyw smoka w literaturze pozabiblijnej*, „Collectanea Theologica” 2017, nr 3, s. 67–96.

³² Większość wizualnych reprezentacji smoka przywodzi na myśl gada, ale na niektórych kształt szyi bestii przypomina węża. Jednooczną paralelę znajduje się na rozkładówce 18. Po interwencji matka siedzi skulona na ziemi, w pozycji wyrażającej załamanie i skrucę, a jej ogon zwinięty jest na kształt węża.

³³ Svein Nyhus, wizualizując potwora, wykorzystuje też wizerunki smoka z tradycyjnego, chińskiego znaku zodiaku. Jest to szczególnie widoczne na stronie tytułowej książki w misternym rysunku z bogatą ornamentyką. Równocześnie bogata ornamentyka może nas też odsyłać do sztuki zdobniczej wikingów, zwłaszcza do motywu *gribedyr*, wielkiego zwierzęcia o długich, chwytających kończynach.

³⁴ KRYZA A., *Drakologia...*, op. cit., s. 70–72.

³⁵ Postać nazwana jest w języku norweskim *Dragetemmeren*, co nie sygnalizuje płci.

³⁶ W innej książce, *Akvarium* (2014), para norweskich artystów opowiada o matce-alkoholiczce. Książka nie została dotąd przełożona na język polski.

³⁷ MOLICKA M., *Bajki terapeutyczne*, Poznań, Media Rodzina, 1999, s. 28.

Il. 3. Zakończenie

Źródło: DAHLE G., NYHUS S., *Dragen*, Oslo, Cappelen Damm, 2018.

Po „walce” z pogromczynią smoków atmosfera w domu się zmienia, a Lilli symbolicznie może w końcu zaprosić Eline do siebie.

Lilli wchodzi do domu.
Ostrożnie zerka do przedpokoju.
Tam jest Smok
z sadzą wokół oczu,
z popiołem na wargach.
Wszystko w porządku?
Smok kiwa głową.
Smok się uśmiecha.

Wtedy Lilli wchodzi do środka.
I Eline wchodzi do środka.
Bo Eline przyszła z Lilli.
– Miło cię poznać, Eline – mówi Smok.
Eline uśmiecha się.
Eline nie boi się smoków,
Bo Eline nie wie, że smoki istnieją³⁸.

Tekst wkomponowany w wieńczącą tę opowieść ostatnią rozkładówkę wysyła ambiwalentne sygnały. Z jednej strony Lilli wciąż zachowuje ostrożność, a charaktery-

³⁸ DAHLE G., NYHUS S., *Dragen...*, op. cit.

stycie matki, nadal nazywanej smokiem, towarzyszy sadza i popiół, z drugiej – matka uśmiecha się, a dziewczynka ma odwagę zaprosić koleżankę. Podobną dwuznacznością operuje ilustracja, na której ujrzymy matkę po części w nowej odsłonie, jednak wciąż w smoczej postaci. Metamorfoza w kobietę, której moglibyśmy się spodziewać, nie dokonała się. Wciąż ma pysk smoka, a z jej nozdrzy wydobywają się strużki dymu. Ma na sobie sukienkę w groszki, w barwach stonowanego błękitno-oliwkowego otoczenia, do którego się symbolicznie dopasowała. Za jej plecami dostrzeżemy otwarte drzwi do pokoju, w którym na sztalugach widnieje rozpostarte płótno z wizerunkiem wulkanu – wizualne dopowiedzenie o toczącej się w tle arteterapii. Matka najwyraźniej stara się, ale proces uzdrowienia patologicznej sytuacji nie zakończył się, lecz trwa nadal. Podobnie jak w *Złym Panu*³⁹, autorzy nie chcą zamknąć historii Lilli w przesadnie optymistycznym tonacji, która dawałaby złudne wyobrażenie o prostych, szybkich wyjściach ze skomplikowanej długotrwałej sytuacji.

Książka obrazkowa *Dragen* niesie wyjątkowo wyraźne terapeutyczne przesłanie. Lilli, pomimo miłości do matki, potrafi znaleźć w sobie odwagę i siłę, aby opuścić odizolowane, opresyjne środowisko i poprosić o pomoc. Ów moment, gdy wywieśza ogłoszenie z krzyczącym na kartce słowem POMOCY! jest odpowiedzią, jak ma się zachować mały czytelnik tej książki, który potencjalnie rozpozna w niej swój problem. Aby mogło się to dokonać, Dahle i Nyhus wyczarowali kolejny przejmujący *mindscape*, wykorzystując misterny język, zarówno werbalny, jak i wizualny z wypracowaną interpersonalną funkcją znaczeniową.

Bibliografia

- BJORVAND A-M., *Do Sons Inherit the Sins of Their Fathers? An Analysis of the Picturebook «Angry Man»* [W:] T. Colomer, B. Kümmerling-Meibauer, C. Silva-Diaz (red.), *New Directions in Picturebook Research*, Nowy Jork – Londyn, Routledge, 2010, s. 205–232.
- DAHLE G., *Bilderböcker som lekplats* [W:] U. Rhedin, K. Oscar, L. Eriksson (red.), *En fanfar för bilderboken*, Sztokholm, Alfabeta, 2013, s. 101–119.
- DAHLE G., DAHLE NYHUS K., *Krigen*, Oslo, Cappelen Damm, 2013.
- DAHLE G., DAHLE NYHUS K., *Wojna*, przeł. P. Urbanik, Gdańsk, EneDueRabe, 2015.
- DAHLE G., NYHUS S., *Snill*, Oslo, Cappelen Damm, 2002.
- DAHLE G., NYHUS S., *Sinna mann*, Oslo, Cappelen Damm, 2003.
- DAHLE, G., NYHUS S., *Håret til mamma*, Oslo, Cappelen Damm, 2007.
- DAHLE G., NYHUS S., *Włosy mamy*, przeł. H. Garczyńska, Gdańsk, EneDueRabe, 2010.
- DAHLE G., NYHUS S., *Grzeczna*, przeł. H. Garczyńska, Gdańsk, EneDueRabe, 2010.
- DAHLE G., NYHUS S., *Zły Pan*, przeł. P. Urbanik, Gdańsk, EneDueRabe, 2013.

³⁹ Agnes-Margrethe Bjorvand zwraca uwagę na wizualizację czerwonych dłoni Taty, które także są charakterystyczne dla jego ojca oraz dla samego Boja. Ta dziedziczna cecha, sugerująca skłonność do przemocy, nie znika w ikonotekstowej przestrzeni całej historii i poddaje w wątpliwość jej bajkowe, optymistyczne zakończenie: BJORVAND A.-M., *Do Sons Inherit the Sins of Their Fathers? An Analysis of the Picturebook Angry Man* [W:] T. Colomer, B. Kümmerling-Meibauer, C. Silva-Diaz (red.), *New Directions in Picturebook Research*, Nowy Jork – Londyn, Routledge, 2010, s. 205–232.

- DAHLE G., NYHUS S., *Akvarium*, Oslo, Cappelen Damm, 2013.
- DAHLE G., NYHUS S., *Blekkspruten*, Oslo, Cappelen Damm, 2016.
- DAHLE G., NYHUS S., *Dragen*, Oslo, Cappelen Damm, 2018.
- DYMEL-TRZEBIATOWSKA H., *O tym, jak dzieciom opowiedzieć o wszystkim. Moc metafory w norweskiej książce obrazkowej «Blekkspruten» Gro Dahle i Sveina Nyhusa*, „Literatura i Kultura Popularna”, 2020, nr. 26, s. 217–230.
- KOSKIMIES-HELLMAN A-M., *Imagination or Reality? Mindscales and Characterization in a Finnish and Swedish Picturebooks* [W:] B. Kümmerling-Meibauer, T. Colomer, C. Silva-Diaz (red.), *New Directions in Picturebook Research*, Nowy Jork – Londyn, Routledge, 2010, s. 233–241.
- KRYZA A., *Drakologia starożytna. Motyw smoka w literaturze pozabiblijnej*, „Collectanea Theologica”, 2017, nr 3, s. 67–96.
- NYHUS S., *Pappa!*, Oslo, Gyldendal, 1998.
- NYHUS S., *Tato!*, przeł. H. Garczyńska, Gdańsk, EneDueRabe, 2008.
- NYHUS S., *Dragen (The Dragon)*, [online], 2018, <https://cargocollective.com/sveinnyhus/Dragen-The-Dragon>, [dostęp: 04.10.2024].
- NYHUS S., *Bildeboksolen 84: «Blekkspruten» – en bildebok om seksuelle overgrep*, [online], 2016-09-18, <http://sveinnyhus.blogspot.com/2016/09/blekkspruten-bildebok-om-seksuelle.html>, [dostęp: 04.10.2024].
- MOLICKA M., *Bajki terapeutyczne*, Poznań, Media Rodzina, 1999.
- MOLICKA M., *Bajkoterapia*, Poznań, Media Rodzina, 2002.
- PAINTER C., *Multimodal Analysis of Picturebooks* [W:] B. Kümmerling-Meibauer (red.), *Routledge Companion to Picturebooks*, Nowy Jork – Londyn, Routledge, 2018, s. 420–428.

Under One Roof with a Dragon: A Bibliotherapeutic Reading of the Picturebook *Dragen* by Gro Dahle and Svein Nyhus

Summary: The article examines the therapeutic aspect of the picturebook *Dragen* (2018) by the popular Norwegian artistic duo Gro Dahle and Svein Nyhus. By applying selected elements of multimodal analysis and the concept of mindscape, the analysis reveals how meanings with a strong interpersonal function are generated. These meanings create a poignant iconotextual depiction of the inner world of a child facing an abusive mother. The picturebook highlights the necessity for the child to escape the oppressive, isolated environment and seek help. To address this challenging topic, the artists employ a metaphorical verbal and visual language based on the symbolism of the dragon.

Keywords: picturebook, abuse, dragon, bibliotherapy, Dahle, Nyhus